

A NEMZETI ÖSSZEFOGÁS KÉRDÉSE A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBAN*

A Rákóczi-szabadságharcot megelőző egész évszázadon, a XVII. századon, úgyszólván végigvonultak függetlenségi küzdelmeink, nemzeti harcaink az elnyomó, gyarmatosító törekvésű feudális Habsburg-abszolutizmus ellen. A Habsburg-abszolutizmus és a vele szoros szövetségben álló katolikus reakció erőszakával időről-időre kénytelen volt szembehelyezkedni a magyar uralkodóosztály egy része, bár megelőzőleg — nem vállalva a török elleni harc áldozatait és félve a jobbágyság mozgalmaitól — a Habsburg-uralom szállás-csinálója volt (és jelentős részében továbbra is az maradt). Kénytelen volt szembehelyezkedni azért, mert az udvar és a katolikus klérus törekvései nemcsak az ország politikai vezetéséből akarták kiszorítani, hanem csorbították birtokállományát, veszélyeztették kizsákmányolási lehetőségeit. Ez a magyarázata annak, hogy XVII. századi függetlenségi harcaink táborában időről-időre ott találjuk az uralkodóosztály egyik-másik csoportját; hogy ezeknek a harcoknak az élén egyes nagybirtokosok állottak, — holott a magyar uralkodóosztály általában történetünk ezen a szakaszán is a hazaárulás politikáját folytatta és «eladta a magyar népet minden ellenségnek, ha ebből anyagi haszna volt».¹

De történetünknek ezen a századán végigvonultak az elnyomott magyar dolgozó nép felkelései is, a jobbágyság meg-megújuló mozgalmai. Az árutermelés fejlődésével kapcsolatos növekvő földesúri kizsákmányolás, az ellenreformáció erőszakos térítése, a császári zsoldosok garázdálkodása egyre súlyosabbá tette a helyzetét, állandó forrongásban tartotta a parasztságot s újból és újból szembefordította elnyomóival és az idegen betolakodókkal. Ezek a parasztmozgalmak korántsem különültek el a függetlenségi küzdelmektől, hanem szorosan összefüggtek velük. Összefüggtek velük annyiban, hogy a parasztság harcai azok ellen a nagybirtokosok és nemes urak ellen irányultak, akik feudális kiváltságaik védelmében elárulták a haza érdekeit; összefüggtek velük annyiban, hogy a parasztmozgalmak — amint a XVI. században gyakran a török hódítókkal is szembeszálltak — úgy a XVII. században nem egyszer a Habsburg-betolakodókkal is szembefordultak; összefüggtek velük végül annyiban, hogy a függetlenségi harcot több ízben éppen a kizsákmányolt népi tömegek kezdeményezték. A parasztság osztályharca tehát egyben *nemzeti* harcot jelentett.

A XVII. századi függetlenségi küzdelmek döntő kérdése éppen a rendi-nemesi ellenállás és a parasztság harca közötti kapcsolat kérdése volt; az a

* A Magyar Történelem Kongresszuson 1953. június 6-án tartott korreferátum bővebb szövege.

¹ *Rákóczi Máttyás*: A magyar jövőért. Bpest, 1947. 9. 1.

kérdés, hogy a birtokos osztálynak a Habsburg-abszolútizmussal szembe forduló csoportja képes-e támaszkodni a parasztságra, meri-e igénybevenni a dolgozó tömegekben rejlő hatalmas forradalmi erőforrásokat; másszóval: meg tudja-e teremteni az idegen elnyomással szemben azt a széles, a dolgozó tömegeken alapuló nemzeti összefogást, amely egyedüli biztosítéka a nemzeti függetlenség kivívásának és megtartásának. A század nemzeti harcainak fő tanulsága éppen az volt, hogy csak akkor sikerült eredményt elérni, amikor a nemzeti összefogás többé-kevésbé megvalósult (pl. a Bocskai-felkelésben); viszont a jobbagysággal való együttműködésre nem törekvő Wesselényi-féle összeesküvés rosszul sikerült főúri kalanddá sekélyesedett; amint a nemes-ség megnyerését meg nem valósító hegyaljai szegénylegény-felkelés ugyan-csak kudarcra volt kárhozható. A megelőző harcok fő tanulsága tehát a nemzeti összefogás megteremtésének *szükségessége* volt a közös ellenséggel szemben.

Ezt a tanulságot, a nemzeti összefogás szükségességének tanulságát le is vonták azok a — túlnyomórészt jobbagyszármazású — szegénylegények, bujdosók, Esze Tamás és társai, akik 1703 első hónapjaiban »az elnyomatott szegénység között szüntelen munkálkodván«² szervezték, toborozták a falvak népét az idegen elnyomók elleni harcra, és akik éppen ennek a belátásnak alapján küldötték el követeket Lengyelországba, az emigrációban élő Rákóczihoz, felkérve, térjen haza, álljon a felkelés élére. A nemesség nem mozdult, nem tett semmiféle kezdeményezést a függetlenségi küzdelemre. »... romlását édes nemzetünknek nem béhunyit szemmel nézik vala-é« — kérdezhetette utóbb Esze Tamás teljes joggal a fejedelemtől.³ Nem a nemeseké, hanem a bujdosóvá süllyedt parasztoké az érdem, hogy megtették az első, a kezdeményező lépést a nemzeti összefogás megteremtéséhez.

A szegénylegények kezdeményezése, a bujdosók követsége hozta meg az elhatározó fordulatot Rákóczi fejlődésében is. Megelőzőleg — bármilyen nagy utat is tett meg a neuhausi jezsuita rendháztól a lengyelországi emigrációig — lényegében nem jutott sokkal tovább nagyapja elképzelésén, a Wesselényi-féle összeesküvéshez hasonló, alapjában külföldi segítségre építő, főúri-rendi mozgalom tervén. A bujdosók követségei ébresztették rá — és nem is egyik napról a másikra, hanem sok vívódás után — a dolgozó tömegekkel való együttműködés, a széles népi alapon nyugvó nemzet összefogás szükségességére. Ezt a felismerést, ezt az elhatározó fordulatot jelzi 1703 május eleji brezáni kiáltványa, amely »minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos igaz magyaroknak« szól, hogy fogjanak fegyvert »édes hazánkért, nemzetünkért, régi szabadságunkért«, s egyben »az szegénységnek teljes nyomorúságinak megváltása« végett.⁴ A brezáni kiáltványnak a hazafias erőket tömörülésre szólító keményvervű mondatai, a kiáltvány nemzeti és társadalmi programja, a seregyűjtésre jogosító zászlók átadása megmutatja, hogy Rákóczi ekkor már oda jutott el, ahová

² Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete. Magyar Könyvszemle. 1945. 113. l. — E helyütt is köszönetet mondok Esze Tamás és Heckenast Gusztáv elvtársaknak, akik több forrásadat rendelkezésemre bocsátásával segítettek munkámat.

³ Esze Tamás levele Rákóczinak. 1707. dec. 2. Tarpa. Országos Levéltár. (Továbbiakban OL.) A Rákóczi-szabadságharc levéltára. (Továbbiakban R. szh. lt.) II. 2. e/A.

⁴ *Thaly Kálmán*: A székesi gróf Bercsényi-család. Bpest, 1887. II. köt. 469—471. l.

egyetlenegy felkelő elődje sem tudott igazán eljutni: oda, hogy főúr létére, sőt az ország legnagyobb, legtekintélyesebb birtokosa létére szövetséget kössön a parasztfelkelőkkel; oda, hogy lássa, a nemzeti függetlenség kivívása elválaszthatatlan a belső megújulástól, a jobbágyság szociális emelkedésétől.

Amikor 1703 tavaszán létrejött Rákóczi és a tiszaháti parasztfelkelők szövetsége, ugyanakkor adottak voltak a nemzeti összefogás megteremtésének egyéb feltételei is, inkább mint valaha a megelőző évtizedekben. A Habsburg-gyarmatosítás és a katolikus reakció garázdálkodása legkeményebben a parasztságot sújtotta és helyzetét szinte elviselhetetlenné tette — de a magyar társadalom többi osztályára és rétegére is nyomasztó súllyal nehezedett. »A királyi városok — írta később a fejedelem Emlékirataiban — ... tanúbizonyságai voltak az osztrák uralomnak. Szegénységük, a polgárok kis száma, az iparban való járatlanság és a kézművesség hiánya megmutatta, hogy az ország árvaságra jutott és hogy az árvák javait a gyámok élik fel...«⁵ A mezővárosok sok esetben falvakká süllyedtek; a kismesek közül számosan pedig — Rákóczi szavai szerint — »a német elnyomás okozta szegénység kényszere miatt inkább a pór néphez, mint a nemesek osztályához tartoztak.«⁶ A középnemesség is komoly tehernek érezte a Habsburg-uralmat; a hadiadót, a porciót néki is fizetnie kellett,⁷ a császári helyőrségek féktelenkedése belőle is sok keserűséget váltott ki. Végül a nagybirtokosok egy része a bécsi hadi és kamarai kormányzat befolyása, az ország vezető tisztségeiből való kiszorulása, valamint gazdasági sérelmei miatt elégedetlenkedett. »... ami a főurak helyzetét illeti, — írta Rákóczi — amióta a népet elszegényítették az osztrákok végrehajtásai, azóta az ő jövedelmük is nagyon lecsökkent, örökös birtokaik elzüllöttek.«⁸ A kirobbanó parasztfelkelésen kívül érlelődött a rendi-nemesi ellenállás is. Ilyen körülmények között előállottak a feltételei egy, a társadalom különböző osztályait és rétegeit megmozgató függetlenségi harcnak, másszóval: a Habsburgok ellen irányuló széles nemzeti összefogás megteremtése nemcsak szükséges volt, hanem lehetővé is vált.

De a lehetőség önmagától nem lett valósággá. A tiszaháti parasztfelkeléshez a többi osztályok korántsem csatlakoztak azon nyomban, bármennyire érdekében állott volna maguknak is megszabadulni a Habsburg-elnyomástól. A parasztmozgalommal szemben a nagybirtokosok és a megyei nemesek eleinte ezúttal is ugyanolyan állást foglaltak, mint máskor: szembefordultak vele és elfojtására törekedtek, inkább vállalva az idegen uralmat, mint a néptömegekkel való együttműködést. Jellemző erre Károlyi Sándor szatmári főispán példája, aki már május elején kemény rendeletet adott ki a kurucok ellen: »Valahol falun, városon, erdőn, mezőn azok mellé állott vagy szándékozó s azokkal egyetértő embereket eszékbe vesznek, mindjárt egész falustól üldözésekre felkelni el ne mulassák.«⁹ Ugyanő vagy egy hónappal később nemesi csapataival a felkelő jobbágyok egy részét szétverte és »örömeiben és büszkeségében elvitte a bécsi udvarhoz az ez alkalommal szákmányolt öt lóbogót, mint hűsége zálogát és hiteles tanúságát annak, hogy szétverte a felkelőket.«¹⁰ »Várjatok ördögadták, — mondotta ekkoriban Perényi Miklós

⁵ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. Bpest, 1951. 75—76. l.

⁶ II. Rákóczi Ferenc önéletrajza. Bpest, 1876. 141. l.

⁷ V. ö. Cantio alia de porcione. — Szentsei-dalokönyv. (Régi magyar verses-könyvek. I.) Bpest, 1943. 37. l.

⁸ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. 73. l. — II. Rákóczi Ferenc önéletrajza. 65. l.

⁹ Ld. *Esze Tamás: A tiszaháti felkelés.* Bpest, 1952. 5. l.

¹⁰ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. 40. l.

báró jobbágyainak — elbízottok magatokat Rákócziiban, de eljön a német és mind karóba vonatunk benneteket».¹¹ Nem kevésbé jellemző egy Nagy-
 idai István nevű nemes példája, aki a jobbágyok iránti gyűlöletében így
 beszélt: »Ha egy köből kölesem volna, s ha tudnám, hogy német teremne
 belőle, mindgyárast elvetném a földbe».¹² A nemesek váraikba és udvar-
 házaikba húzódtak. Voltaképpen csak a paraszti kuruc seregek számának
 rohamos növekedése, gyors katonai sikerei és a Rákóczi által élesen hang-
 súlyozott Habsburg-ellenes célkitűzések vitték át a köznemesség többségét
 és a nagybirtokosok egy részét a szabadságharc táborába. De jellemző, hogyan
 ingadozott még ekkor is a megyék nemessége: »Nem tudta melyik pártra
 álljon, — írta a fejedelem — mert egyformán félt a néptől és a németektől».¹³
 A megyék, a hajdúvárosok és a királyi városok csak akkor csatlakoztak,
 amikor a kuruc seregek területüket már elérték és ellenőrzésük alatt tartot-
 ták. A szabolcsi nemesek pl., mielőtt elindultak a kuruc táborba, gondosan
 beiktatták a vármegye jegyzőkönyvébe a császárhűségüket bizonyító doku-
 mentumokat; Debrecen városának jómcédu polgárai pedig csak a városi
 plebejusok és a város előtt álló kuruc hadsereg együttes nyomásának kény-
 szere alatt nyitották meg a kapukat. Még inkább áll ez a nagybirtokosokra,
 a »kéntelenségből lett kurucokra»,¹⁴ akikben inkább csak akkor »ébredt fel»
 a nemzeti érzés, amikor a kurucok váraikat ostrom alá vették. A nagybirtok-
 osok jelentős része persze egyáltalán nem csatlakozott a szabadságharchoz,
 sem előbb, sem később; a világi, de különösen az egyházi főurak nagy több-
 sége nyíltan is elhatárolta magát a nemzeti összefogástól, szembehelyezkedett
 a hazafias erők tömörülésével, teljesen leleplezve magát mint hazaárulót,
 mint az idegen elnyomás szekértolóját. Jellemző pl., hogy 1704 elején, amikor
 a szabadságharc a Dunántúlon kibontakozó népmozgalom alapján oda is
 kiterjedt, a dunántúli főurak és főpapok — Ausztriába menekültek.¹⁵ Hang-
 súlyozni kell: amint a tiszaháti parasztfelkelők voltak a nemzeti összefogás
 kezdeményezői, úgy a paraszti tömegek lelkes csatlakozása és harcckészsége,
 »a népi katonaság áradása»¹⁶ volt a nemzeti összefogás megvalósításának
 is egyik fő tényezője.

A másik fő tényező pedig: Rákóczi személye és politikája. A nemzeti
 összefogás csak Rákóczi vezetése alatt válhatott valóra, egyrészt, mert —
 saját szavaival szólva — »az én személyem volt az, amely az én hazám, az én
 őseim tekintélyénél fogva az egyformán gondolkodók szándékait egyesíteni
 bírta»,¹⁷ másrészt mert nemcsak a tekintélye, hanem a politikai érzéke és
 képessége is megvolt ahhoz, hogy átfogó és céltudatos nemzeti politikával
 tömörítse a társadalom erőit a közös ellenség, a gyarmatosító Habsburgok
 ellen. Ez a nemzeti politika lényegileg két feladat megoldását jelentette:
 egyfelől a felkelő parasztság számának és harcckészségének biztosítását és foko-
 zását, másfelől a nagybirtokosok és a nemesség minél nagyobb részének
 megnyerését és megtartását a nemzeti ügy számára.

¹¹ Ld. *Esze Tamás*: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok, 1951. 36. 1.

¹² Ld. uo.

¹³ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. 48–49. 1.

¹⁴ V. ö. Két szegénylegénynek egymással való beszélgetése. Magyar költészet
 Bocskaitól Rákócziig. Bpest, 1953. 332. 1.

¹⁵ V. ö. *Várkonyi Ágnes*: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. Századok. 1952.
 400–402. 1.

¹⁶ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. 59. 1.

¹⁷ II. Rákóczi Ferenc önéletrajza. 67. 1.

Az első feladat jóval könnyebb volt: a jobbágyság az első időben teljesen azonosította magát a nemzeti harccal, mert a legtöbbet szenvedett az elnyomó idegen uralomtól és mert a jobbági szolgálatból való felszabadulását várta a felkelés győzelmétől. Rákóczi biztató szavaival táplálta ezt a jobbágyváradalmat; még Brezánban, majd a határon, a klimieci és zavadkai táborban, »azt fogadta, hogy valaki fegyvert köt a szegény magyar nemzetnek igája alól felszabadítására, mindenféle úr dolgától, adózástól immunáltatik«.¹⁸ Ezeket az ígéreteket persze nemcsak személyes jóindulata sugallta, hanem mindenekelőtt az a felismerése, hogy a jobbágyság az alapja a szabadságharcnak, a nemzeti összefogásnak. S nem is csalódott benne: a parasztok — akik a szegénylegényekből lett tisztek pátensei révén szereztek tudomást a fejedelem ígéreteiről — ezekben bizva tízezres tömegekben sereglettek a szabadságharc zászlói alá. A kuruc hadak — mondja egy folyamodvány 1704-ben — »nagyobb részent... jobbági rendekből állanak, kik is szabadságnak megnyeréseért biztattattván először, fogtanak fegyvert«.¹⁹

Sokkal nehezebb volt a másik feladat megoldása, hiszen a nemesség eleinte — mint láttuk — szembefordult a felkeléssel és a jobbágyság fellépésében osztályérdekeinek súlyos veszélyeztetését látta. De mégis, mindenképpen meg kellett oldani ezt a feladatot, mert az adott körülmények között csak a nemesség lehetett a nemzeti szabadságharc vezető osztálya. Ehhez azonban nem volt elegendő a közös sérelmek, a Habsburg-elnyomás nyomasztó terhének éles megvilágítása, hanem azt is be kellett bizonyítani, hogy a szabadságharchoz csatlakozó földesuraknak nincs mit tartaniok a jobbágyoktól; félelemre csak akkor van okuk, ha ellenük fordulnak. Rákóczi ezért már a brezáni kiáltványban nemcsak a közös sérelmeket hangsúlyozta, hanem a nemesség és az egyháziak személyének és birtokainak háborgatását is nyomatékosan tilalmazta,²⁰ naményi pátensében pedig (július 18.) már elsősorban az »uri, nemesi« lakosokat hívta fegyverbe, »harmad napok alatt« táborba szállásra, de egyben — a népi felkelés erejére támaszkodva — keményen megfenyegette az ellenkezőket: ezek »ha az fegyvernek, tűznek, vasnak keménységét magokban, jószágokon érzik, magok hazafiúságtalanságának, németes pártosságának tulajdonítsák«.²¹ A nemesség megnyerése a parasztság támogatásának biztosítása mellett, az ellentétes érdekeknek a közös érdek alá való rendelése — ezek a vonások jellemzik Rákóczi többi intézkedését is 1703 nyarán és őszén: a kóborlók ellen kiadott rendeleteit vagy a katonai ediktumot, amelyekkel védelmébe vette a falusi szegénységet is a garázdálkodókkal szemben, de elsősorban a nemeseket kívánja megnyugtani, oltalmazni,²² — céljául tűzvén ki, hogy »az országra és a szegénységre (vagyis: a nemességre és a jobbágyságra) annál inkább gondot viselhessen«.²³ Ez jel-

¹⁸ Soltis, Balogh Gábor és Kövesdi seregének folyamodványa, Rákóczi válaszával. 1704. febr. 17. Miskolc. Kuruc katonák és hozzátartozóik folyamodványai. Kézirat a Hadtörténelmi Levéltárban. (Továbbiakban: Folyamodványok.) — OL R. szh. lt. II. 2. f.

¹⁹ R. Kiss István: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása. (Közlemények a br. Radvánszky-család levéltárából. V. 4.) Bpest, 1906. 144. l. — 1704. júl.

²⁰ V. ö. *Thaly*. i. m. II. köt. 471. l.

²¹ OL R. szh. lt. II. 3. e. 1703. júl. 18.

²² L. pl. az 1703. júl. 24-én kelt gyulaji pátenset vagy a szept. 7-én kiadott Edictum Militare-t.

²³ Rákóczinak 1703. szept. 7-én a domahidi táborban kelt rendeletéből. Történelmi Tár. 1901. 398. l.

lemzi híres vetési pátensét, az 1703. szeptember 28-án kiadott »jobbágyságrul való pátens«-t, amely egyfelől a fegyverben álló jobbágyok felé biztosította sajátmaguk és házuk népe — feleségük és kiskorú gyermekeik — mentességét a közterhek és a földesúri szolgálatok alól, valamint többi családtagjaik védelmét a földesúri túlkapásokkal szemben; másfelől a jobbágyszolgáltatások megszűntétől féltő földesurak felé biztosította, hogy az otthonlakos jobbágyok »földesurok szolgálatjoktól és rendes censusoknak praestálásától nem immunitáltak«, hanem »mint annak előtte, úgy ezután is hasonló jobbágyi köteleességeket és engedelmisségeket mutassák«.²⁴ A vetési pátens a nemzeti összefogás jegyében fogant; amikor komoly lépést jelentett előre, a jobbágyság követeléseinek kielégítése felé, a határon tett ígéretek beváltása felé, — ugyanakkor biztosítékot nyújtott a nemességnek kiváltságos helyzete megtartására; így alkalmas volt arra, hogy odakapcsolja a szabadságharc ügyéhez.

1703 őszére tehát a jobbágyfelkelés katonai sikerei és Rákóczi helyes politikája következtében lényegében készen állt a nemzeti összefogás műve. Ezt jelzi, ezt szolgálja a vetési pátens. De jelzi egyben a nemzeti összefogás belső ellentmondását is; a pátens ugyan lehetővé tette a nemesség és a parasztság közös harcát a közös ellenség ellen, de nem elégítette ki sem az egyiket, sem a másikat. Az osztályok mozgásának eddig két fő vonala volt: a hatalmas erejű parasztfelkelés és a köznemesség zömének csatlakozása. A pátens az e két vonal eredőjeként kialakult egyensúlyállapotot fejezi ki. De az egyensúlyállapot szükségképpen csak ideiglenes lehetett; a parasztság tovább folytatta harcát szabadságáért, a nemesség tovább folytatta harcát a parasztság feletti hatalma teljes visszaállításáért.

Milyen hatása volt az osztályharc további folyamának a nemzeti összefogásra? Milyen hatása volt a parasztság, ill. a nemesség osztálytörekvéseinek a nemzeti harc erőforrásaira és menetére?

Ami a *parasztság* osztályköveteléseinek megítélését illeti, hibát követnénk el, ha csupán abból indulnánk ki, hogy a társadalmi fejlődés adott fokán a nemzeti összefogáson belül szükségszerű volt a nemesség vezetése, a termelés folytonosságának biztosításához szükségszerű volt a feudális gazdasági rend fenntartása. Ez igaz, de a dolognak csupán az egyik oldala. A másik oldala az, hogy amint a nemzet történelmi kategória, mégpedig a feudalizmus hanyatlása és a kapitalizmus keletkezése korszakának történelmi kategóriája,²⁵ — úgy a nemzeti összefogás történelmi feltételeihez is hozzátartozik, hogy az nem alapulhat a feudális rendszer merev, érintetlen fenntartásán, hanem csak a feudális viszonyok bizonyos mértékű lazításán, a jobbágyság szociális emelkedésén. 1848-ban, amikor már megérett a polgári forradalom, a nemzeti összefogás csak a feudalizmus *felszámolásával* együtt volt lehetséges. 1703-ban persze Magyarországon polgári forradalomról, a feudalizmus felszámolásáról még szó sem lehetett, de a nemzeti összefogás megteremtésének már ekkor is össze kellett kapcsolódnia a belső megújulással, a társadalmi haladással, a feudális iga *enyhítésével*.²⁶ A parasztság osztályharcra tehát a nemzeti összefogásnak, a szabadságharcnak nem korlátozója, hanem feltétele, előrelendítője volt.

²⁴ OL R. szh. lt. I. 2. a. — V. ö. Történelmi Tár, 1909. 280. stb. 1.

²⁵ V. ö. J. V. Sztálin Művei. II. köt. Bpest, 1949. 328. l.

²⁶ V. ö. Révai József: Marxizmus és magyarság. Bpest, 1946. 147. l.

Hogy az első hónapokban a jobbágyfelkelés vitte-hajtotta előre a nemzeti szabadságharcot, nem szükséges hosszasan bizonyítgatnunk. Csak egy tényt említünk: ez időben Szabolcs-megyében Esze Tamásnak olyan pátensei hozták mozgásba a jobbágyokat, amelyekkel »megparancsoltatott mindenütt: élete elvesztése alatt egy jobbágy is olly földesúrnak ne szolgáljon, aki Rákóczi úr részére nincs«. ²⁷ Világos tehát, hogy a jobbágyok a haza szabadsága mellett a maguk felszabadulására is gondoltak, amikor fegyvert fogtak; de világos az is, hogy ez a két cél egybeesett, egymást erősítette. — És Vetés után? Igaz, a jobbágykatonák azt is elkeseredve emlegették, — és joggal voltak emiatt elkeseredve — hogy »ha az gazda az táborban vagyon, az fiát otthon hajtják; ha az fia az hadban, otthon az apját szolgáltatják«; ²⁸ hogy szerették volna a földesúri szolgálattól való mentesítést *otthonmaradt* családtagjaikra szélesebben kiterjeszteni. Az is, igaz, hogy ez az adott viszonyok között lehetetlen volt, mert a feudális rendre olyan csapást mért volna, ami feltétlenül a nemesség elfordulását, a nemzeti összefogás felbomlását idézte volna elő. De főkövetelésük nem ez volt, hanem a *fegyvertkötő* jobbágyság felszabadulásának biztosítása. Elsősorban annyiban mentek túl a vetési pátensen, hogy — míg az nem tartalmazott a jövőre való ígéretet — ők arról akarták magukat »bizonyossá tenni... , hogy az mely jobbágyok kegyelmes urunkat fegyverekkel híven szolgálják, jobbágyok *ez után* nem lesznek«; ²⁹ hogy »valamely jobbágy Önagysága mellett felül, kardját felkötő«, szabadságot nyer, »ha Isten Önagyságának boldog elemene-telt ad, az országot megbírhajta«; ³⁰ hogy tehát a szabadság nemcsak a hadakozás idejére szól, hanem azon *túl* is. A forrásokból kiderül, hogy milyen formában gondolták el a fegyverviselő jobbágyok felszabadulásukat. Hajdúszabadságot akartak: vagy lakóhelyüknek hajdúvárossá nyilvánítását (mint Salánk, Nagyszöllős és Tarpa kívánsága mutatja), ³¹ vagy pedig az ezredek számára új hajdútelepülés létesítését (mint Kajdi István ezerének folyamodványa tanúsítja). ³²

A parasztságnak ez a főkövetelése nem volt az adott viszonyok között sem megvalósíthatatlan, vagy a nemesség számára elfogadhatatlan (amint ez az események későbbi menetéből ki is tűnt). Pontosabban szólva: amilyen mértékben szűkítette, korlátozta volna a nemzeti összefogást *felülről*, a nemesség oldaláról, — annál sokkal nagyobb mértékben tágította, szilárdította volna *alulról*, a népi tömegek, a parasztság oldaláról. A szabadságharc folyamán hajdúszabadságot nyert Tarpa és Diószeg hősi példája, valamint maga az a tény, hogy a fegyvertfogó jobbágyok az országot a függetlenségi harc során és győzelme után is fegyveresen, hajdúszervezetben akarták szolgálni, azt bizonyítja, hogy a hajdúszabadságra irányuló *osztálykövetelés* kielégítése a *nemzeti* harc hatalmas erőforrását nyitotta volna meg.

Miben álltak ezzel szemben a *nemesség* osztálykövetelései csatlakozásuk után? Mint a nagy számban fakadó jobbágypanaszok mutatják: a

²⁷ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 1389. (Thaly Kálmán kuruckori okmánygyűjteménye) XXVIII. 186. l.

²⁸ OL. Radvánszky-lt. III. o. XLIII. 42.

²⁹ R. Kiss, i. m. 144–145. l. — 1704. júl.

³⁰ U. o. 145. l. — L. még Soltis, Balogh Gábor és Kövesdi seregének folyamodványát. L. 16. jegyzet.

³¹ L. Archivum Rákóczianum. I. o. I. k. Pest, 1873. 233–234., 240. l.

³² L. Kajdi István ezerének folyamodványát. 1706. (Folyamodványok. OL. R. szh. lt. II. 2. e./A.)

földesurak zöme felrúgta a vetési pátens jobbágyvédő intézkedéseit és vissza akarta állítani korlátlan feudális hatalmát. Sok jobbágy panaszkodik Rákóczi-nak arról, hogy a fejedelem rendelete ellenére »feleségét otthon úr dolgával, vármegye dolgával terhelik«; ³³ hogy »az kik nem mennek, zálogollyák, marháinkat hajtyák«; ³⁴ hogy »otthon a mi atyáinkat és cselédeinket... a Nemes Vármegye tisztjei... mindennemű húzással és szolgálattal szüntelen terhelik«, és »földesurunktól még nagyobb igát szenvedünk, ha pedig kedve szerint nincs a dolog, azt mondja, hogy meny ki a földemről, ha nem akarsz szolgálni«; ³⁵ hogy — mint egy öreg vitéz írja — »leítül fogvást két fiammal együtt szolgálom fegyverrel Herczeghségedet« és mégis »az mely földes Ur alatt... feleségem, gyermekim laktanak, elvevén az teleket tóllök, kiüztek«. ³⁶ — Milyen hatással voltak ezek a követelések a földesurak magatartása, a nemzeti harc ügyére? A földesúri túlkapások arra vezetnek, — adják meg kérdésünkre a választ a Kis Albert ezerében levő katonák — hogy »tellyességgel el pusztulunk és Nagyságodnak és Nemes Országnak közönséges szolgálatát nem continuállhattuk«. ³⁷ — De a földesurak és papok tevékenysége még közvetlenebbül is bomlasztotta a szabadságharc táborát. A beregmegyei mezőterebesi lakosok írják 1704 első hónapjaiban: »... az falunkban be jüvin ujhelyi barát, Pater Hyacintus nevü... aszt mondotá... , hogy az kik Nagyságodat fegyverünkel szolgállyuk, csak menyünk ki... , csak feleségeiket, gyermekeket vigyék onan és az mezőt és erdőt ne uzuállyák az ollyanok, hanem ollyan jobbágyokat szálétok helyyetek, a kik engemet urallyanak és uralni fognak«. ³⁸ Erdélyben pedig 1704 közepén az »uri rendek« már azon a ponton kezdik ki a nemzeti összefogást, ahol az a legérzékenyebb; attól a reménytől akarják megfosztani a fegyverviselő jobbágyokat, amely harcuknak éltetője és lelkesítője: a felszabadulás reményétől. Azt híresztelik, — panaszolják több sereg főhadnagyai az erdélyi országgyűlésnek — »hogy csak hiában fogott volna az jobbágyosság fegyvert, mert mihelyt az had száll, ismé' ugyanesak jobbágyok léznek. Mely bevert annyira elolvasztotta sokaknak sziveket és meglankította sokaknak karjokat, hogy az fegyvert letötték, vagy ha még le nem tötték, letenni igyekezik és az tábort kerülni«. ³⁹ A földesurak törekvései tehát közvetve vagy közvetlenül a nemzeti összefogás aláásását szolgálták, a szabadságharc erőforrásainak korlátozására irányultak.

Hogyan állt helyt Rákóczi a nemzeti összefogás belső ellentmondásának kiéleződése közepett az ellentétes osztálytörekvések kereszttüzében? Ki tudott-e tartani a nemzeti összefogás politikája mellett ezekben az években, a szabadságharc felfelé ívelő szakaszán? Rákóczi messze kiemelkedett osztályából, feudális környezetéből, és ez áll a jobbágykérdésre, a nemzeti összefogás e döntő kérdésére is. Báró Sennyei Istvánt pl., aki erőszakosan

³³ L. pl. Bési Bereznai András folyamodványát. 1704. febr. 11. Miskolc. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

³⁴ L. Soltis, Balogh Gábor, Kövesdi seregének folyamodványát. 16. jegyzet.

³⁵ Suponyo Gergely és társai folyamodványa. 1705. máj. 10. Eger. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

³⁶ Karácson Péter folyamodványa. 1705. ápr. 4. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

³⁷ Kis Albert ezerében levő katonák folyamodványa. 1704. ápr. 13. Eger. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

³⁸ A sztrabicsói lakosok folyamodványa. 1704. ápr. 14. Eger. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

³⁹ R. Kiss, i. m. 144. l. — 1704. júl.

lépett fel egy jobbágyfalu ellen, nyomatékosan kérte: »moderáljuk még magunkot az kárunk visszaszerzésétől. Mindent megad az Isten az szabadsággal, — az nélkül pedig semmink sem léssen.«⁴⁰ Ebeczky Sámuel, Bercsenyi kancelláriájának vezetőjét, aki szökött jobbágyait akarta visszaszerezni, lakonikusan így oktatta ki: »Most a jobbágyok keresésének nincs ideje.«⁴¹ A hozzáforduló jobbágyok panaszait meghallgatta; országlása alatt a parasztok közvetlenül és bizalommal fordulhattak a fejedelemhez. A kuruc katonák és hozzátartozói nagyszámú folyamodványa egész sereg olyan intézkedését őrizte meg, amelyek a jobbágyok javára szóltak; sebesült katonáknak gyógyítási költséget biztosított, rabságból szabadult kurucoknak visszamenőleg is kiadatta fizetését, özvegyeknek egy ideig folyósította elesett férjük zsoldját és egy évre felmentette őket mindenféle tehertől, szolgáltatástól; stb.⁴² Hogyan foglalt állást a jobbágyság és a nemesség között felmerült főellenkérdésekben? A földesurakat és a megyéket egyfelől arra kötelezte, hogy a katonák »cselédgyeket semmi szolgálatra ne kényszerítsék«,⁴³ másfelől ismételten kimondotta, hogy ha a katona otthon maradt »attya... jobbágyodik, az adózástul s szolgálattul ment nem lehet.«⁴⁴ Egyfelől katonai erővel vitette vissza a telekre az elűzött katonacsaládokat, másfelől az engedetlen otthonlakos jobbágyokat ugyancsak karhatalommal szorította rá a szolgáltatások teljesítésére, »oly militaris assistentiát« rendelve ki, »akik efféle szófogadatlan jobbágyságot az előtt observáltatott rendes szolgálatra compellálhassák...«⁴⁵ Mindez azt jelenti, hogy Rákóczi kitartott a nemzeti összefogás politikája mellett; pontosabban szólva: a földesúr-jobbágyviszony rendezésének azon formája mellett, amelyet annakidején a vetési pátensben fogalmazott meg a nemzeti összefogás biztosítására.

De a földesúr-jobbágyviszony rendezésének az a formája, amely 1703 őszén még a nemzeti összefogást szolgálta, a következő években mind alkalmatlanabbá vált erre a szerepre. 1703 őszén még arról volt szó, hogy a hatalmas erejű népi felkelés körülményei között a csak az imént és csak »kémentelenségből« csatlakozott nemességet megtartsa a nemzeti harc táborában; így a jobbágykérdés rendezésében szükségképpen a *nemesség* felé kellett több engedménnyel fordulni. Azóta azonban az osztályok erőviszonyaiban jelentős eltolódás következett be: a parasztsággal szemben, a parasztságnak a nemzeti harc előrelendítésével egybeeső osztályköveteléseivel szemben egyre inkább megszilárdult a nemesi vezetés, amely korlátozóan hatott a nemzeti összefogás belső erőforrásaira. A megváltozott helyzetben már szükségképpen a *jobbágyság* felé kellett volna több engedménnyel fordulni, éppen a nemzeti

⁴⁰ Archivum Rákóczianum. I. o. I. k. 151. l. — 1703. dec. 11.

⁴¹ OL R. szh. lt. II. 2. f. — 1705. máj. 29.

⁴² L. pl. Patai Istvánné folyamodványát. 1704. ápr. 16. Eger; Bud Györgyné folyamodványát. 1704. ápr. 20. Jászberény; Cseh Györgyné folyamodványát. 1705. máj. 19. Eger; Ocsovai Szkukska Máté özvegye folyamodványát. 1706. szept. 2. Esztergom; stb. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

⁴³ L. pl. a nagyfalusi katonák folyamodványát. 1705. máj. 24. Eger; Bési Bereznai András folyamodványát. 1704. febr. 11. Miskolc. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

⁴⁴ L. pl. Karabélyos Tót András folyamodványát. 1705. jún. 12. Eger. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

⁴⁵ Archivum Rákóczianum. I. o. I. k. 166–167. — 1704. jún. 2.; u. o. 153. — 1703. dec. 22.; Károlyi Oklevéltár. V. 192. — 1705. máj. 2.; Történelmi Tár. 1901. 401. — 1705. jún. 17.; stb.

összefogás biztosítása érdekében. Tovább kellett volna menni a vetési pátensen, tovább kellett volna menni egy fontos lépéssel, a fegyvertkötő parasztság fő követelésének teljesítésével: a szabadságharc *utáni* időre is szóló szabadság biztosításával, a hajdúvárosi kiváltság kilátásbahelyezésével.

Rákóczi azonban — jóllehet ki akart tartani a nemzeti összefogás politikája mellett — ennek a lépésnek a szükségességét most, a szabadságharc felfelé ívelő szakaszán még nem ismerte fel. Bármennyire is kimagaslott környezetéből, nem tudta magát teljesen kivonni annak hatása alól, nem tudta leküzdeni osztálykorlátait. 1704-ben »a Munkácsi vár alatt nyomorgó katonák és hajduknak«, akik folyamodványukban arra az ígéretére emlékeztették, hogy »mindenektől immunitáltatunk«, így válaszol: »... mi sem a végre fogtunk fegyvert, hogy a földesurak jussát s szabadságát bontogassuk«, így lehetetlen, »hogy teljességgel urok szolgálattjátul fel szabadicsuk«, hanem »a még hadban szolgáltnak...«, eselédgyek urok szolgálattjára nem compellálattnak«. ⁴⁶ 1705-ben pedig a szécsényi országgyűlés — amely a nemzeti összefogás szervezeti formáját a *rendek* konföderációjában határozta meg — hasonlóképpen adós maradt a jobbágykérdés rendezésének továbbfejlesztésével. A szécsényi országgyűlés 19. artikulusa kimondotta, hogy akik kezdetben fegyvert fogtak, mindvégig kötelesek hadban maradni. E rendelkezés után a kuruc zászlók alatt hűségesen kitartó jobbágykatonák megjutalmazását, felszabadulásuk ígéretét tartalmazó törvénycikknek kellett volna következnie. De ezt hiába keressük: a szécsényi törvénykönyv lezárult a 19. artikulussal... A szécsényi országgyűlés által életrehívott Gazdasági Tanácsnak Rákóczitól származó utasítása ugyancsak nem ment túl a jobbágykérdésben egy tapodtat sem a vetési pátensen, — legfeljebb a »szarvat emelő« otthonlakos jobbágyok elleni rendszabályok keménységében. ⁴⁷

Nem véletlen tehát, hogy Szécsény után nem erősödik, hanem gyengül a nemzeti összefogás, tovább éleződik a szabadságharc belső ellentmondása. A nemzeti vérszemet kap: a következő években nemcsak az otthonlakos jobbágyság teljes földesúri alávetését hajtja végre, hanem mind gyakrabban teszi túl magát Rákóczi rendeletein a fegyverviselőkkel szemben is. »... kik ide az hadakba szenvedünk is, — panaszolják a porcsalmi katonák a fejedelmeknek — kevés jószágocskánkból is mind dézmát, mind ház és pusztá adáját szintén úgy meg veszik az tiszték szegény családinkon, kiknek semi gazdájok nincsen is házaknál, mint szintén németh világban.« ⁴⁸ »... Tyrannus képen... földes uram, hogy otthon nem szolgálunk, bánik velem« — írja kétségbeesetten Rákóczi palotás ezerének egyik vitéze, s hozzát teszi: »... mi módon lehessen szolgálnom, ha otthon is pusztítatom?« ⁴⁹ S a földesurak erőszakoskodásai nemcsak a fegyverviselők közvetlen családtagjait sújtják, hanem magukat a jobbágykatonákat is: a földesurak kitűzik a fegyverviselő parasztság restitúciójának programját. Amikor pl. Esze Tamás 1706 nyarán ezredének újratorzolásához fog, a földesurak ellenállnak, visszatartják jobbágyaikat, nem törődnek Rákóczi pátensével, amely karhatalommal fenyegeti azokat, akik jobbágyaikat »lappagtatják és földesuri juris dictiójuk

⁴⁶ Soltis, Balogh Gábor, Kövesdi seregének folyamodványa. L. 16. jegyzet.

⁴⁷ V. ö. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1897. 119. — 1705. okt. 7.

⁴⁸ Porcsalmi katonák folyamodványa Ilosvay Bálint ezres kapitány ezeréből. 1706. nov. 17. Lőrinci. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

⁴⁹ Gőr Péter palotás folyamodványa. 1706. szept. 25. Ujbars. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

alól ki nem adnak»⁵⁰ nem törődnek azzal, hogy önző osztályérdekeik érvényesítésével egyre inkább aláássák a kuruc seregek harci erejét. Még tovább mennek a nyílt fellépésben az erdélyi rendek: amikor az 1707 áprilisi marosvásárhelyi országgyűlésen Rákóczit beiktatják a fejedelmi székbe, minden tiltakozása ellenére felújítják azt a törvényt, hogy a földesúr visszakövetelheti a hadseregtől engedélye nélkül katonáskodó jobbágyát. Az erdélyi földesurak — írta ekkoriban Esze Tamás elkeseredetten a fejedelemnek — »nem akarják a haza szolgálattyaiban való munkálkodásokat, hanem csak kinek-kinek az jobbágy fogdosásra, üldözésre vagyongongya«.⁵¹ »A székelyeket pedig — a fejedelem szavaival szólva — saját tisztjeik vetették... szolgáltságba, mert ezek hallatlan és a törvénnyel ellenkező visszaéléssel visszatartották őket a hadiszolgálatból, hogy földjeiket műveljék«.⁵² Ilyen körülmények között Erdély csakhamar védtelenül állt az ellenséges támadással szemben. — De a magyarországi urakat ez éppen nem riasztotta vissza az erdélyi példa követésétől. 1707-ben — írta Rákóczi — »A nemesség napról-napra jobban visszanyerte hatalmát jobbágyság fölött (Magyarországon is) és elvette kedvüket a háborútól, hogy saját hasznára dolgoztasson velük«.⁵³ A dunántúli rendek sümegi gyűlése nemsokára azt követelte, hogy a földesúri engedély nélkül katonának állott jobbágy »ad requisitionem adassék vissza az úrnak«.⁵⁴ A Felvidéken — adta hírül ugyanekkor Esze Tamás felforrt vérral a fejedelemnek — a jobbágykatonákat visszatartják vagy egyenesen elszöktetik a földesurak, élükön Károlyi Sándorral, aki mentesítő levelekkel szerzi vissza a hadból saját és családja jobbágyságait. »Ő nagyságok — úgymond — nem a hadat, hanem a jobbágyot szaporítják«.⁵⁵ — Mindez azt jelentette, hogy a nemesség, fegyverviselő jobbágyságotól való félelmében és a feudális kizsákmányolás fenntartása érdekében, a hadak jó részének lefegyverezésére törekedett — a háború kellős közepén.

De a földesúri túlsúly megszilárdításának volt egy másik, nem kevésbé veszélyes következménye a nemzeti összefogás ügyére: a hadseregben szolgáló jobbágyok elkedvetlenedése, a katonáskodó szegénylegények harcászásának ellankadása. »Midőn mi uraink ez országba jöttek, Sok szegény legénynek böcsületet tettek« — panaszkodik 1706-ban a »mezőben« beszélgető két szegénylegény; — hanem most már: »Vége vagyon böcsi szegénylegényeknek, De vagyon világa a sok prémeseknek«.⁵⁶ Ezek a »prémesek« az okai a szegénylegények »becstelenségének«, sérelmeinek. Miattuk van, hogy a »szegénylegénynek olcsó a vére«;⁵⁷ hogy elértéktelenedett a rézpénz, s már »egy pár bocskort sem vehet egy hajdú egy hó pénzen«.⁵⁸ De főleg miattuk kellett elszenvedniök fő sérelmüket, a felszabadulás ígéréteben való csalatkozást. »Igen kedveltük a kurucságot, Nyerünk, gondoltuk, szabadságot« —

⁵⁰ Ld. *Esze Tamás—Köpeczi Béla: Esze Tamás*. Bpest, 1952. 62. l.

⁵¹ Esze Tamás levele Rákóczinak. 1707. jun. 8. Ekemező. OL R. szh. lt. II. 2. e/A.

⁵² II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. 167. l.

⁵³ Uo. 169. l.

⁵⁴ Történelmi Tár. 1899. 199. — 1708. jan.

⁵⁵ V. ö. Esze Tamás levele Rákóczinak. 1708. jan. 27. Smizna prope Iglo. OL R. szh. lt. II. 2. e/A.

⁵⁶ Két szegénylegények egymással való beszélgetése. I. m. 330, 332. l. — V. ö. *Esze Tamás: Két szegénylegény egymással való beszélgetése*. Irodalomtörténet. 1949. 256. l.

⁵⁷ A szegénylegények éneke. I. m. 335. l.

⁵⁸ Esze Tamás levele Rákóczinak. 1707. júl. 6. Harság. OL R. szh. lt. II. 2. e/A. — V. ö. Magyar Századok. 136. l.

önti verssorokba keserűségét a szegénylegény. De a várt szabadság nem jött el; az ígéreteknek »már amint látjuk, lött változtatása«. »Ezért nincsen kedve sok szegény legénynek«. ⁵⁹ Ezért oszlanak szét egyes csapatok, vagy keserednek el — mint Erdélyben és a Tiszántúlon — annyira, hogy »sok had az hegyekben kiállott, rövid nap alatt urakat ölnek«. ⁶⁰ — A jobbágykatonák mindennek ellenére még mindig számos példáját nyújtják a kitarásnak, vitézségnek és a hazafias öntudatnak. Sokan még mindig világosan látják, — amint egy jobbágykatoná írja a fejedelemnek 1706-ban — hogy »azon szabadságnak helyreállítása egy könnyen nem mehet, hanem Nagyságod szerencsés erős győzedelmes fegyvere által és sok Nagyságod igazán hazája mellett serényen táborozó, vérét kiontani nem szánó haza fiai által...« ⁶¹ »Nógrád vármegyében jött némely tiszteim relatiójukból értem, — írja nem sokkal később a fejedelem Bercsényinek — mely készséggel ment az oda való föld népe az Kegyelmedtől hirdetett insurrectióra«. ⁶² ... »nem is gondolkodik már az had az fizetésről, — jelenti Bercsényi még két évvel később is a fejedelemnek — maga látja: nem lehet!... Supervacaneum az fizetés; míg bízik megmarad... most sem az pénz, hanem az sok szép szómmal nyújtott reménység ujitotta meg sziveket«. ⁶³ De éppen az volt a baj, hogy »a szép szóval nyújtott reménység«, a felszabadulás reménysége — minthogy annak megvalósítása eddig elmaradt — egyre inkább kezdett kiveszni a jobbágykatonák, a szegénylegények szívéből.

Rákóczi nagyságára, politikai érzékére vall, hogy már 1707-ben sok mindent meglátott ezekből a változásokból, holott ez az év még bel- és külpolitikai vonatkozásban egyaránt tetőpontja volt a szabadságharcnak. Sok mindent meglátott és előbb-utóbb a következtetéseket is levonta belőle. Hozzájárultak ehhez keserves erdélyi tapasztalatai, ahol — mint szenvedélyes haraggal írta 1707 márciusában — »felháborítá elmémet... az hatalmasok kegyetlen uralkodása, sarcoltatása; úgy is látom, hogy csak azért fogtanak némellyek fegyvert, hogy magok azt el nem követhetnék az német idejében, az mit az német, és nem azért, hogy köz légyen a szabadság...« ⁶⁴ De hozzájárultak magyarországi tapasztalatai is, ahol a vármegyék, az ónodi országgyűlésen elhatározott köztelherviséssel a gyakorlatban szembeszegülve, »az elébbeni időkben magokat minden féle contributióktul el vonni és kimélni meg szokván, most is csak a Szegény Parasztság nyakában, Égben kiáltó véteknek nem tartván a nyomorultnak meg nyomorittatását, kívánnják vetni«. ⁶⁵ 1707 végén a kassai országgyűlésen már világosan kimondja: »Az elkezdett hadakozást inducálván, mellyet az föld népének jó kedvével és szives hajlandóságával kezdettünk el, annak... el idegenedését mindenek felett szükség eltávoztatnunk«, mert különben »valamint mi az ellenség ellen fel

⁵⁹ A szegénylegények éneke. I. m. 335. l. Két szegénylegénynek egymással való beszélgetése. I. m. 333, 331. — V. ö. *Esze Tamás: A szegénylegények éneke. Magyar Századok. Bpest, 1948. 131. l.*

⁶⁰ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 1389. (Thaly Kálmán kuruckori okmánygyűjteménye) VII. 126–127. l. — 1707. jún. 9.

⁶¹ Rimaszombati Gyürki Pál folyamodványa. 1706. aug. 1. Érsekújvár. (Folyamodványok. — OL R. szh. lt. II. 2. f.)

⁶² Archivum Rákócianum. I. o. I. k. 617. l. — 1706. szept. 12.

⁶³ Archivum Rákócianum. I. o. VI. k. 78–79. l. — 1708. szept. 15.

⁶⁴ Archivum Rákócianum. I. o. II. k. 61. l. — 1707. márc. 27.

⁶⁵ OL R. szh. lt. II. 3. e. — 1707. szept. 15.

lobbantottuk az tüzet, azon tűz támad az szegénységtől ellenünk».⁶⁶ Már ekkor levonja azt a következtetést, hogy a közteherviselést a jobbágyság javára kell szabályozni és a vármegyék visszaéléseit meg kell akadályozni, de csak éppen egy év múlva, Trencsén után, az 1708 november—decemberi sárospataki országgyűlésen vonja le azt a következtetést is, hogy teljesíteni kell a fegyverviselő jobbágyság, a szegénylegények fő követelését: a földesúri hatalom alól való végleges felszabadulást, földet és hajdúvárosi szervezetet azoknak a jobbágyoknak, akik a háború végéig fegyverben maradnak.⁶⁷

A pataki végzés fontos dokumentuma a szabadságharcnak, Rákóczi nemzeti politikájának. Megmutatja, hogy a fejedelem végül is maradéktalanul beváltotta, törvénybe iktattatta a felkelés elején a szegénylegényeknek tett ígretét, és a jobbágykérdésben, osztályának többi tagját messze meghaladva, elment addig, ameddig csak az adott viszonyok mellett a nemesi vezetésű szabadságharcban el lehetett menni; megmutatja, hogy kitartott a nemzeti összefogás politikájá mellett. De a pataki végzés ekkor — a szabadságharc hanyatló szakaszán — mégsem erősíthette meg már a nemzeti összefogás táborát, mégsem bővíthette ki, szilárdíthatta meg annak népi bázisát. Ahogy a vetési pátensben elfoglalt álláspont a nemzeti összefogást biztosította *1703-ban*, de a mellette változatlan formában való kitartás már időszerütlenné vált *1705-re*: úgy a jobbágykérdés rendezésének a pataki végzésnek megfelelő továbbfejlesztése új erőforrást nyithatott volna a nemzeti összefogásnak *1705-ben*, de már nem menthette meg azt *1708-ban*. Az 1705 óta eltelt évek ugyanis — mint láttuk — további jelentős eltolódást hoztak az osztályok helyzetében és magatartásában: fordulatot hoztak a nemzeti összefogáshoz való viszonyukban. A nemesség ezekben az években nyíltan fellépett a katonáskodó jobbágyok lefegyverzésének és földesúri hatalom alá visszahelyezésének programjával; a fegyverviselő szegénylegényeket pedig a felszabadulás reményében való csalódásuk és a földesurak restitúciós kísérletei mindjobban elkedvetlenítették, egyre inkább eltávolították a szabadságharctól. A pataki végzés megkésett; tömegeket már nem tudott mozgásba hozni. A belső ellentmondás már végsőikig éleződött, megkezdődött a nemzeti összefogás bomlása.

S ez a bomlás a következő években rohamossá vált. A »kénstelenségből lett kurucok«, az elmúlt évek során Rákóczihoz csatlakozott nagybirtokosok s a köznemesség számos tagja dezertált a nemzeti harc táborából, vagy ha ott is maradt, már csak a »megegyezésre« gondolt, a Bécsnek való meghódolásra, feudális kiváltságainak fenntartása, birtokainak megőrzése fejében. Ezekben az években az udvar, ill. az egyházi reakció azzal is megpróbálkozott, hogy a parasztság egy részét maga mellé állítsa, Rákóczival szembe fordítsa. Ezek a kísérletek azonban csúfos kudarcba fulladtak. Az áruló vagy árulásra készülő földesurakkal szemben sokezer jobbágykatonára, szegénylegény fegyverét mindvégig kezében tartotta a nemzeti ügy *mellett*; de az elfáradt és a feudális osztályérdekek kiméletlen érvényesítésétől elkedvetlenített jobbágyok sem voltak hajlandók arra, hogy fegyvert fogjanak a nemzeti ügy *ellen*. A parasztság a szabadságharc bukása után is hű maradt Rákóczihoz; a nemzeti harc szükségességének tudata olyan mélyen élt benne, hogy

⁶⁶ Wellmann Imre: Az 1707. évi kassai országgyűlés tárgyalásai. Levéltári Közlemények. 1935. 50—51. l. — 1707. dec.

⁶⁷ L. Gróf Eszterházy Antal kuruc generális táborigénye 1706—1709. Bpest, 1901. 286. l. — 1708. dec. 18.

még késő évtizedek multán is fegyvert ragadott Rákóczi nevének varázsára, a fejedelem visszatérésének reményében.

Miért ünnepeltük néhány hónappal ezelőtt, megindulásának 250. évfordulóján, jogos büszkeséggel, dicsó történelmi hagyományunkként a Rákóczi-szabadságharcot? Elsősorban éppen azért, mert a nép tömegeire, a parasztság erejére támaszkodva minden eddiginél szélesebb nemzeti összefogást teremtett és az idegen elnyomók ellen hosszú éveken át hősi harcot vívott nemzetünk független fejlődéséért. És mit tanulunk a Rákóczi-szabadságharcból? Elsősorban éppen azt, hogy a nemzeti összefogás csak akkor lehet igazán szilárd és megbonthatatlan, ha a dolgozó osztályok szövetségére épül, az ő érdekeiken alapul, és kíméletlen harcot folytat a dolgozó nép minden ellenségével szemben. »Magyarországot meg nyertük volna, Ha sok fondorkodó urak nem lettek volna«⁶⁸ — öntötték versbe ezt a tanulságot vagy 250 évvel ezelőtt a kuruc szegénylegények. A magyar népi demokrácia, amely a »sok fondorkodó urakat« végleg kiütötte a nyeregből, valóban megnyerte Magyarországot.

PACH ZSIGMÓND PÁL

⁶⁸ A szegénylegények éneke. I. m. 335. — V. ö. Magyar Századok. 137. l.